

Od marca 2020 roku w związku z różnymi obostrzeniami związanymi z pandemią COVID-19 znacząco zmieniła się dostępność leczenia uzależnień i usług świadczonych osobom uzależnionym, co było odzwierciedleniem sytuacji w całej służbie zdrowia. Szczególnie na początku, kiedy w zasadzie wszędzie brakowało środków zabezpieczenia osobistego, sytuacja była trudna i skorzystanie z pomocy mogło być nie tylko utrudnione, ale wręcz niemożliwe.

PODEJMOWANIE LECZENIA PRZEZ OSOBY UZALEŻNIONE OD NARKOTYKÓW W CZASACH PANDEMII COVID-19

Łukasz Wieczorek, Katarzyna Dąbrowska
Zakład Socjologii Zdrowia i Badań nad Uzależnieniami
Instytut Psychiatrii i Neurologii

Wprowadzenie

Pandemia COVID-19 jeszcze bardziej zaostrzyła istniejące problemy w opiece zdrowotnej i pogorszyła sytuację ekonomiczną wielu osób. Jak wskazuje EMCDDA (2020), niekorzystne zmiany społeczne, ekonomiczne i polityczne, które w tym okresie miały miejsce, mogły przyczynić się do wzrostu konsumpcji substancji psychoaktywnych i zachorowań na choroby psychiczne (Chacon i współ., 2021). W USA czterokrotnie wzrósł odsetek osób, które zgłaszały objawy lęku lub depresji w porównaniu do 2019 roku, kiedy to takie objawy zgłaszał 1 na 10 dorosłych (Nirmita i współ., 2021). Odnotowano również większą liczbę zgłoszeń wśród osób nadużywających substancji psychoaktywnych. Według Centers for Disease Control and Prevention (CDC) 13% Amerykanów zadeklarowało zwiększenie lub rozpoczęcie używania substancji jako sposobu radzenia sobie ze stresem związanym z pandemią. Odnotowano również 18-procentowy wzrost w liczbie przedawkowań opiatów (Abramson, 2021).

System opieki zdrowotnej próbował odpowiedzieć na potrzeby pacjentów, proponując konsultacje on-line lub telefoniczne, zmieniając zasady funkcjonowania placówek i świadczenia usług. Sytuacja pandemii jest sytuacją bez precedensu, która wymaga przeorganizowania pracy placówek i wprowadzenia nowych form oddziaływań. Według raportu EMCDDA (2020) pacjentom zaproponowano bardziej elastyczne procedury i tak na przykład w programach metadonowych w różnych krajach obniżono wymagania dotyczące obowiązku testowania moczu, a także zliberalizowano zasady przyjmowania metadonu w warunkach domowych. Ograniczyło to częstotliwość kontaktu pa-

centów i personelu placówek i pozwoliło części pacjentów utrzymać się w leczeniu. Jednak pomimo to zaobserwowano niekorzystne zjawisko wypadania pacjentów z programów. W Izraelu programy niskoprogowe oprócz dostarczania tego, co zazwyczaj, zaczęły dostarczać jedzenie, maseczki, płyny do dezynfekcji i rękawiczki jednorazowe. Nie dla wszystkich pacjentów była to adekwatna i satysfakcjonująca forma pomocy.

Metodologia badania

Projekt badawczy miał charakter jakościowo-ilościowy. Badania jakościowe obejmowały wywiady indywidualne z terapeutami oraz osobami z zaburzeniami używania alkoholu i narkotyków. Natomiast badania ilościowe składały się z dwóch komponentów: 1) analizy danych pochodzących z leczenia oraz podmiotów zajmujących się przeciwdziałaniem narkomanii; 2) badania ankietowego w placówkach. W tym artykule skupimy się na wynikach badania uzyskanych w badaniu ilościowym.

Dane na temat liczby osób leczonych uzależnionych od narkotyków (rozpoznanie F11-F19 wg ICD-10) obejmują okres 2015–2020. Pochodzą z baz Narodowego Funduszu Zdrowia (NFZ) oraz Instytutu Psychiatrii i Neurologii (IPiN). Dane IPiN pokazują liczebność osób uzależnionych od narkotyków w całym systemie leczenia psychiatrycznego. Z kolei dane NFZ obejmują swoim zakresem osoby uzależnione od narkotyków, które podejmowały leczenie w placówkach specjalnie dla nich przeznaczonych. Placówki leczenia uzależnień wliczają się w ogólną liczbę placówek leczenia psychiatrycznego.

Tabela 1. Pacjenci ogółem przyjęci do wszystkich placówek sektora psychiatrycznego oraz do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków w latach 2015–2020.

Rok	Pacjenci ogółem		Odsetek pacjentów*
	Przyjęci do placówek sektora psychiatrycznego	Przyjęci do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków	
2015	65469	25171	38
2016	62621	23516	38
2017	63219	23363	37
2018	67542	23753	35
2019	71115	24345	34
2020	64596	21564	33

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IPiN i NFZ.

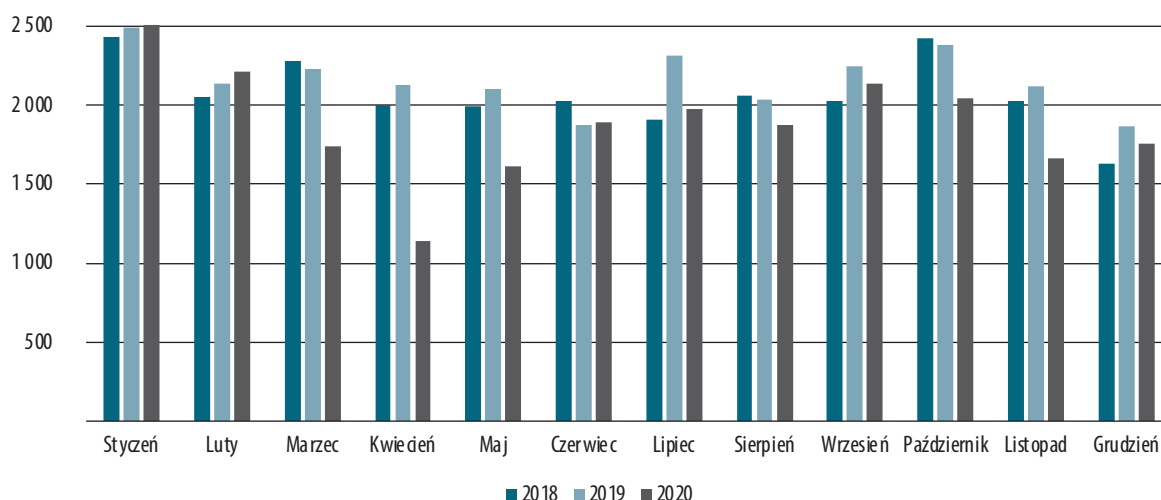
* Odsetek pacjentów ogółem w placówkach leczenia uzależnienia od narkotyków w porównaniu do pacjentów leczonych w całym systemie lecznictwa psychiatrycznego.

Te dwie perspektywy danych pozwalają na ocenę wykorzystania systemu leczenia uzależnień oraz uchwycenie przepływu pacjentów pomiędzy placówkami ogólnopsychiatrycznymi a przeznaczonymi dla osób uzależnionych od narkotyków.

Przeprowadzono również 200 ankiet wypełnianych on-line przez ankietera na podstawie rozmowy telefonicznej z kompetentną osobą, często kierownikiem placówki:

- 100 w placówkach ambulatoryjnych,
- 14 w placówkach stacjonarnych dla osób niepełnoletnich,

Wykres 1. Liczba pacjentów przyjętych do placówek leczenia uzależnienia od substancji psychoaktywnych w danym miesiącu w latach 2018–2020.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NFZ.

Tabela 2. Pacjenci przyjęci do placówek stacjonarnych w latach 2015–2020.

Rok	Placówki lecznictwa stacjonarnego		
	Przyjęci do placówek sektora psychiatrycznego	Przyjęci do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków	Odsetek pacjentów*
2015	22352	10157	45
2016	20417	9744	48
2017	21071	9641	46
2018	21230	9631	45
2019	22033	9612	44
2020	14678	8207	56

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IPiN i NFZ.

* Odsetek pacjentów ogółem w placówkach lecznictwa stacjonarnego przeznaczonych do leczenia uzależnienia od narkotyków w porównaniu do pacjentów leczonych w placówkach stacjonarnych z całego sektora psychiatrycznego.

- 32 w placówkach stacjonarnych,
 - 15 w hostelach i mieszkaniach readaptacyjnych,
 - 14 w oddziałach/pododdziałach detoksykacyjnych,
 - 11 w programach leczenia substytucyjnego,
 - 10 w programach redukcji szkód, punktach wymiany igieł i strzykawek, punktach drop-in,
 - 4 w placówkach dla osób z podwójną diagnozą.
- Procedura losowania była realizowana jako losowanie proste bez zwracania, przeprowadzone oddzielnie dla każdego rodzaju placówki. Losowanie bez zwracania charakteryzuje się próbkowaniem, w którym wybrany element zbioru jest

Tabela 3. Pacjenci przyjęci do placówek ambulatoryjnych w latach 2015–2020.

Rok	Poradnia terapii uzależnienia od substancji psychoaktywnych		
	Przyjęci do placówek sektora psychiatrycznego	Przyjęci do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków	Odsetek pacjentów*
2015	41636	17231	41
2016	40679	15658	38
2017	40627	15442	38
2018	44729	15765	35
2019	47282	16318	35
2020	48618	14418	30

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IPIŃ i NFZ.

* Odsetek pacjentów ogółem w placówkach lecznictwa ambulatoryjnego przeznaczonych do leczenia uzależnienia od narkotyków w porównaniu do pacjentów leczonych w placówkach ambulatoryjnych z całego sektora psychiatrycznego.

usuwany z puli możliwych do wylosowania elementów na czas trwania procesu losowania. Oznacza to, że każdy element zbioru ma tylko jedną szansę na wylosowanie i nie może być wybrany ponownie w ramach tego samego procesu losowania. Ta metoda zapewnia, że każdy element zbioru ma równe szanse na selekcję, ale jednocześnie gwarantuje, że każdy wylosowany element jest unikatowy, co zapobiega powtórzeniom.

Wyniki

Liczba pacjentów ogółem

Suma pacjentów ogółem obejmuje pacjentów korzystających z placówek typu dziennego i hostelowych, placówek lecznictwa stacjonarnego i ambulatoryjnego. Należy mieć na uwadze, że na ogół osoby korzystające z placówek ambulatoryjnych korzystają również z oferty innych typów. Podajemy jednak zsumowane dane, aby zobrazować obciążenie systemu.

Dane Instytutu Psychiatrii i Neurologii pokazują, że w 2015 roku z oferty całego leczenia psychiatrycznego skorzystało nieco ponad 65 tys. osób uzależnionych od narkotyków. W skład tej liczby wchodzi pacjenci korzystający z placówek typu dziennego i hostelowych, placówek lecznictwa stacjonarnego i placówek lecznictwa ambulatoryjnego. W 2016 roku nastąpił spadek liczby osób uzależnionych w systemie

do nieco ponad 62 tys., a w kolejnych latach wzrost do ponad 71 tys. pacjentów. W 2020 roku odnotowano nieco ponad 65 tys. pacjentów uzależnionych od narkotyków w placówkach leczenia psychiatrycznego (tabela 1).

Natomiast dane NFZ pokazują niewielki spadek w liczbie pacjentów ogółem z nieco ponad 25 tys. do około 23,5 tys. na przestrzeni 2015 i 2016 roku w placówkach leczenia uzależnienia od narkotyków. W kolejnych latach, aż do 2019 roku liczba pacjentów utrzymywała się na stałym poziomie. W 2020 roku można zaobserwować spadek liczby pacjentów leczonych ogółem do niecałych 22 tys.

Porównując dane IPIŃ i NFZ dotyczące wykorzystania zasobów lecznictwa, można zauważyć, że w 2015 roku niecałe 40% osób uzależnionych od narkotyków korzystało z oferty placówek leczenia uzależnień. W kolejnych latach odsetek ten obniżał się i w 2019 roku wyniósł 34%, a w 2020 – 33%.

Dane pozyskane z NFZ na temat przyjęć do placówek leczenia uzależnień pozwalają na prześledzenie zmian w każdym miesiącu 2020 roku (wykres 1). Od marca do grudnia 2020 roku widać spadek liczby pacjentów w porównaniu z 2019 rokiem. Największy spadek obserwuje się w kwietniu 2020 roku, gdzie liczba przyjętych w danym miesiącu spadła mniej więcej o połowę – z około 2,1 tys. do 1,1, tys.

Osoby uzależnione od narkotyków leczone w placówkach typu dziennego i hostelowych obejmujących cały system

Tabela 4. Pacjenci przyjęci po raz pierwszy do wszystkich placówek sektora psychiatrycznego oraz do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków w latach 2015–2020.

Rok	Pacjenci przyjęci pierwszy raz		Odsetek pacjentów*
	do placówek sektora psychiatrycznego	do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków	
2015	31106	14919	48
2016	25829	13239	51
2017	25200	13155	52
2018	26958	13531	50
2019	27382	13992	51
2020	22216	11255	51

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IPIŃ i NFZ.

* Odsetek pacjentów przyjętych pierwszy raz w placówkach leczenia uzależnienia od narkotyków w porównaniu do pacjentów przyjętych pierwszy raz w całym systemie lecznictwa psychiatrycznego.

leczenia psychiatrycznego stanowią około 2,5% spośród wszystkich pacjentów uzależnionych. Z kolei w całym sektorze leczenia uzależnienia od narkotyków pacjenci tego typu placówek stanowią około 5% spośród wszystkich leczonych.

Około półtora tysiąca osób uzależnionych od narkotyków rocznie korzystało z placówek typu dziennego i hostelowych w latach 2015–2018. W 2019 roku odnotowano wzrost o około 15% do 1800 pacjentów, a w 2020 roku spadek o około jedną trzecią – do 1300 pacjentów. Spośród tych pacjentów około 1100 to leczeni w placówkach przeznaczonych dla uzależnionych od narkotyków.

Około 30% osób uzależnionych od narkotyków leczy się w placówkach lecznictwa stacjonarnego (tabela 2). Jedynie w 2020 roku stanowili oni nieco ponad 20%. Podobnie wygląda to w sektorze leczenia uzależnienia od narkotyków, w którym pacjenci tego typu placówek stanowią nieco ponad 40% wszystkich leczonych w tym sektorze. Około 22 tys. osób uzależnionych od narkotyków rocznie korzystało z lecznictwa stacjonarnego w latach 2015–2019. W 2020 roku odnotowano ponad 30-procentowy spadek leczonych w placówkach stacjonarnych w całym sektorze psychiatrycznym. Połowa tych pacjentów leczy się w placówkach stacjonarnych przeznaczonych dla osób uzależnionych od narkotyków. W latach 2016–2019 ta liczba wynosiła około 9,5 tys. Natomiast w 2020 roku można odnotować spadek pacjentów o około 15%.

Ponad dwie trzecie osób uzależnionych od narkotyków leczy się w placówkach ambulatoryjnych (tabela 3). Podob-

nie wygląda to w placówkach sektora leczenia uzależnień, gdzie ponad 60% pacjentów leczy się w poradniach.

W 2015 roku z opieki ambulatoryjnej w ramach lecznictwa psychiatrycznego korzystało ponad 41 tys. osób uzależnionych od narkotyków. W kolejnych dwóch latach odnotowano spadek liczby pacjentów, a od 2018 roku systematyczny wzrost do ponad 48 tys. w 2020 roku. Około 35–40% osób uzależnionych obecnych w lecznictwie psychiatrycznym leczy się w placówkach sektora leczenia uzależnień. W 2020 roku było to jedynie 30%.

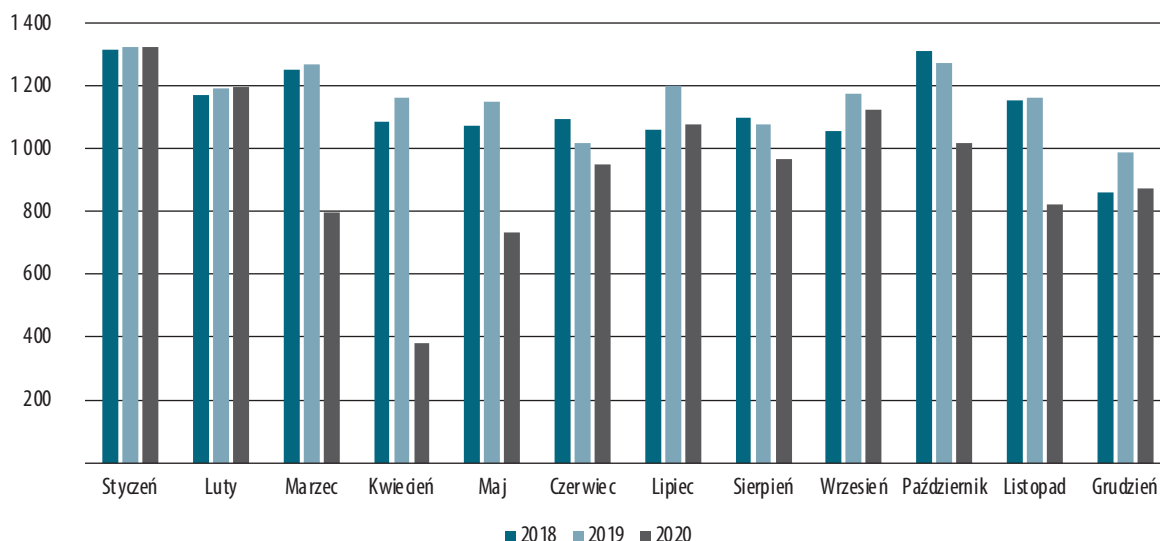
Tabela 5. Pacjenci przyjęci po raz pierwszy do placówek stacjonarnych w latach 2015–2020.

Rok	Placówki lecznictwa stacjonarnego		
	Przyjęci do placówek sektora psychiatrycznego	Przyjęci do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków	Odsetek pacjentów*
2015	11460	4831	25
2016	8777	4755	29
2017	9957	4728	32
2018	9878	4849	30
2019	9910	5038	30
2020	7029	4253	29

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IPiN i NFZ.

* Odsetek pacjentów ogółem w placówkach lecznictwa stacjonarnego przeznaczonych do leczenia uzależnienia od narkotyków w porównaniu do pacjentów leczonych w placówkach stacjonarnych z całego sektora psychiatrycznego.

Wykres 2. Liczba pacjentów przyjętych po raz pierwszy do placówek leczenia uzależnienia od substancji psychoaktywnych w danym miesiącu w latach 2018–2020.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NFZ.

Tabela 6. Pacjenci przyjęci po raz pierwszy do placówek ambulatoryjnych w latach 2015–2020.

Rok	Poradnia terapii uzależnienia od substancji psychoaktywnych		
	Przyjęci do placówek sektora psychiatrycznego	Przyjęci do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków	Odsetek pacjentów*
2015	19062	9 811	51
2016	16498	8 227	50
2017	14647	8 178	56
2018	16412	8 400	51
2019	16632	8 684	52
2020	14495	6829	47

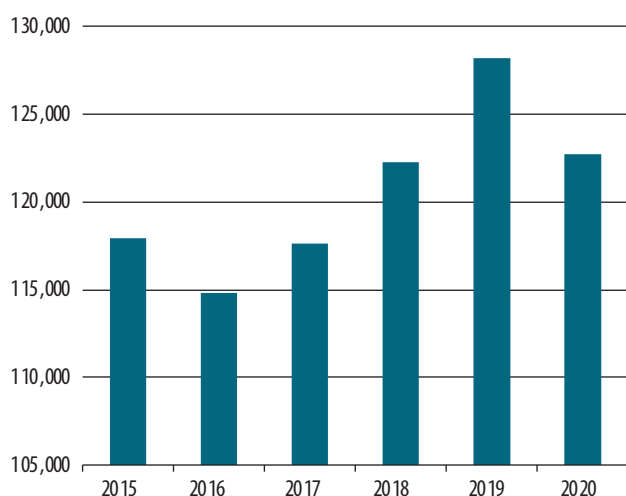
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych IPIiN i NFZ.

* Odsetek pacjentów ogółem w placówkach lecznictwa ambulatoryjnego przeznaczonych do leczenia uzależnienia od narkotyków w porównaniu do pacjentów leczonych w placówkach ambulatoryjnych z całego sektora psychiatrycznego.

Liczba pacjentów przyjętych po raz pierwszy

Dane Instytutu Psychiatrii i Neurologii pokazują, że w 2015 roku ponad 30 tys. osób uzależnionych od narkotyków po raz pierwszy korzystało z leczenia w placówkach zaliczanych do sektora psychiatrycznego (tabela 4). Rok później było to już tylko nieco ponad 25 tys. Od 2017 roku można zaobserwować wzrost liczby pacjentów „pierwszorazowych”, aż do ponad 27 tys. w 2019 roku. W 2020 roku odnotowano

Wykres 3. Wartość rozliczonych jednostek rozliczeniowych w milionach złotych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych NFZ.

kolejny spadek o około jedną piątą, do nieco ponad 22 tys. Podobny trend można odnotować wśród pacjentów uzależnionych przyjętych po raz pierwszy do placówek z sektora leczenia uzależnienia od narkotyków. W 2015 roku odnotowano w nich prawie 15 tys. pacjentów uzależnionych od narkotyków, a rok później nieco ponad 13 tys. W kolejnych latach, aż do 2019 roku liczba pacjentów „pierwszorazowych” utrzymywała się na stałym poziomie, a w 2020 roku spadła do niecałych 12 tys., czyli o 20%.

Odsetek pacjentów przyjętych pierwszy raz do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków w porównaniu do pacjentów przyjętych pierwszy raz w całym systemie lecznictwa psychiatrycznego waha się na poziomie 50%. Na przestrzeni lat 2015–2020 można odnotować jedynie niewielkie odchylenia. W porównaniu do odsetka pacjentów ogółem jest on wyższy o około 15%.

Analiza liczby pacjentów przyjętych po raz pierwszy do placówek leczenia uzależnienia od substancji psychoaktywnych w danym miesiącu pozwala zaobserwować wyraźny spadek w przyjęciach w marcu i kwietniu 2020 roku, kiedy to liczba pierwszy raz leczonych spadła o ponad połowę (wykres 2). Już od maja widać, że liczba ta zaczyna rosnąć. Kolejny spadek pierwszy raz leczonych przyjmowanych do placówek można odnotować na jesieni, tj. w październiku i listopadzie 2020 roku.

Pacjenci pierwszy raz przyjmowani do placówek dziennych i hosteli ulokowanych w całym sektorze leczenia uzależnień stanowią niewiele ponad 2% wszystkich pacjentów pierwszorazowych, którzy podejmują leczenie z powodu uzależnienia od narkotyków. Podobnie te proporcje wyglądają, jeśli analizuje się pacjentów przyjmowanych pierwszy raz do placówek leczenia uzależnień.

Przez wiele lat osoby uzależnione, które są pierwszy raz przyjmowane do ośrodków opieki dziennej i hostelowej przeznaczonych dla uzależnionych stanowiły około 40% wszystkich uzależnionych przyjmowanych do tego typu placówek. Jednak przez ten czas odsetek ten ciągle się obniżał, co oznaczało, że osoby podejmujące leczenie po raz pierwszy, wybierają formę ambulatoryjną lub stacjonarną. W 2019 roku jedynie nieco ponad 30% pacjentów uzależnionych od narkotyków podejmujących leczenie po raz pierwszy korzystało z ośrodków dziennych. W 2020 roku było to jedynie 25%. Pozostali leczyli się w placówkach dziennych spoza sektora uzależnień.

Osoby uzależnione od narkotyków pierwszy raz przyjmowane do placówek stacjonarnych stanowią około 35% wszystkich pacjentów (tabela 5). W 2015 roku w całym sektorze leczenia

uzależnienia od narkotyków do placówek stacjonarnych zostało pierwszy raz przyjętych ponad 11 tys. pacjentów. W 2016 roku nastąpił 25-procentowy spadek leczonych w tego typu placówkach i w kolejnych latach liczba ta ustabilizowała się. Kolejny spadek leczonych w placówkach stacjonarnych miał miejsce w 2020 roku, kiedy z tej formy pomocy skorzystało 30% mniej pacjentów pierwszorazowych. Jedynie co trzeci uzależniony, który był pierwszy raz przyjęty do placówki stacjonarnej był pacjentem placówki z obszaru leczenia uzależnień. Pozostali uzyskiwali pomoc w placówkach z sektora psychiatrycznego.

Pacjenci placówek ambulatoryjnych stanowią ponad dwie trzecie wszystkich leczonych pierwszy raz z powodu uzależnienia od narkotyków (tabela 6). W 2015 roku prawie 20 tys. pacjentów pierwszorazowych było przyjętych do placówek ambulatoryjnych. Przez kolejne lata liczba ta ustabilizowała się na podobnym poziomie i dopiero w 2020 roku odnotowano spadek o 13%. Około połowa z nich to pacjenci pierwszorazowi leczeni w placówkach leczenia uzależnienia od narkotyków. Pozostali uzyskują pomoc w poradniach psychiatrycznych.

Analiza liczby pacjentów przyjmowanych pierwszy raz do placówek sektora psychiatrycznego pokazuje, że największe różnice w przyjęciach można zaobserwować w placówkach opieki dziennej i hostelowej, natomiast najmniejsze w ambulatoryjnej. Wśród przyjęć do leczenia po raz pierwszy można odnotować spadek na przełomie 2019/2020 roku, kiedy to restrykcje wynikające z pandemii COVID-19 były najbardziej nasilone.

Koszty związane z leczeniem osób uzależnionych

Według danych NFZ odnoszących się do sektora leczenia uzależnienia od narkotyków, wraz ze spadkiem liczby pacjentów w latach 2015–2016 roku obniżyła się również wartość rozliczonych jednostek rozliczeniowych – z prawie 118 mln złotych w 2015 roku do niecałych 115 mln (wykres 3). Jednak później, w latach 2016–2019, mimo liczby pacjentów utrzymującej się na podobnym poziomie, koszty związane z leczeniem rosły, przekraczając w 2019 roku 128 mln złotych. Wraz z pandemią COVID-19 i zmniejszeniem liczby przyjmowanych pacjentów koszty spadły, dorównując swoim poziomem tym poniesionym w 2018 roku.

Analizując dane rozliczeniowe z poszczególnych miesięcy, można zauważyć niższe koszty związane z leczeniem osób

Tabela 7. Zmiany w zgłaszalności do placówek leczenia uzależnienia od narkotyków i programów z obszaru redukcji szkód.

Zmiana w zgłaszalności do placówek	Typ placówki								Ogółem
	Ambulatoryjna (poradnia)	Stacjonarna dla niepełnoletnich	Stacjonarna dla osób dorosłych	Hostel i mieszkanie readaptacyjne	Oddział detoksykacyjny	Program leczenia substytucyjnego	Program redukcji szkód	Dla osób z podwójną diagnozą	
Duży spadek	N 4 4,0%	1 7,1%	4 12,5%	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	2 22,2%	1 25,0%	12 6,1%
Niewielki spadek	N 21 21,0%	2 14,3%	10 31,3%	3 20,0%	4 28,6%	2 20,0%	3 33,3%	0 0,0%	45 22,7%
Brak zmian	N 47 47,0%	5 35,7%	12 37,5%	8 53,3%	6 42,9%	7 70,0%	2 22,2%	2 50,0%	89 44,9%
Niewielki wzrost	N 21 21,0%	3 21,4%	5 15,6%	1 6,7%	4 28,6%	1 10,0%	1 11,1%	1 25,0%	37 18,7%
Duży wzrost	N 7 7,0%	3 21,4%	1 3,1%	3 20,0%	0 0,0%	0 0,0%	1 11,1%	0 0,0%	15 7,6%

Źródło: Opracowanie własne.

uzależnionych w okresie pandemii nie tylko podczas pierwszej fali (wiosna 2020), ale także w pozostałych miesiącach.

Największe koszty leczenia ponoszone są przez placówki leczenia stacjonarnego. Oscylują one w okolicach 100 mln złotych rocznie. Z kolei najniższe koszty ponoszone są w ramach programów opieki dziennej i hostelowej, jednak należy pamiętać, że z tej formy pomocy korzysta najmniejsza liczba pacjentów. Koszty opieki ambulatoryjnej stanowią jedynie około 25% kosztów ponoszonych przez placówki leczenia stacjonarnego.

W związku z pandemią COVID-19 wartość rozliczonych jednostek rozliczeniowych w 2020 roku była niższa o 11% w placówkach typu dziennego i hostelowych oraz 6% w stacjonarnych. Natomiast koszty leczenia w placówkach ambulatoryjnych wzrosły w 2020 roku o 6% w porównaniu z rokiem poprzednim.

Zmiany w zgłaszalności do placówek na podstawie badania ilościowego

W około połowie placówek (N=89), w których realizowano badanie ilościowe, personel nie dostrzegł zmian w zgłaszalności do leczenia. W trzech czwartych (N=7) programów substytucyjnych nie dostrzeżono takich zmian. Zmian w liczbie przyjętych podczas pandemii COVID-19 nie dostrzeżono również w połowie hosteli i mieszkań readaptacyjnych (53,3%, N=8), placówek z podwójną diagnozą (50%, N=2), poradni ambulatoryjnych (47%, N=47) oraz oddziałów detoksykacyjnych (42,9%, N=6) (tabela 7).

Największy spadek w liczbie zgłoszeń odnotowano w programach redukcji szkód. Taką tendencję zauważono w połowie (N=5) programów biorących udział w badaniu. Podobny odsetek odnotowano w placówkach stacjonarnych dla dorosłych (43,8%, N=14). Spadki w liczbie zgłoszeń dostrzeżono w co czwartym oddziale detoksykacyjnym (28,6%, N=4) i placówce ambulatoryjnej (25%, N=25). Z kolei największy wzrost w liczbie zgłoszeń odnotowano w placówkach stacjonarnych dla osób niepełnoletnich. W prawie połowie (N=6) tego typu placówek biorących udział w badaniu zadeklarowano wzrost w liczbie pacjentów.

Jak wynika z deklaracji respondentów, wśród grup pacjentów, w których odnotowano wzrost zgłaszalności do placówek zajmujących się leczeniem uzależnienia od narkotyków, zidentyfikować można osoby poniżej 18. roku życia i w wieku powyżej 30 lat. Najczęściej zgłaszali się użytkownicy marihuany, metamfetaminy, benzodiazepin, opiatów

(w tym kompotu) i nowych substancji psychoaktywnych. Pracownicy placówek obserwują również więcej pacjentów ze współwystępującymi zaburzeniami wynikającymi z używania substancji psychoaktywnych i alkoholu bądź z zaburzeniami hazardowymi. Pandemia przyczyniła się również do pojawienia się większej liczby członków rodzin oraz osób doświadczających przemocy.

W ocenie respondentów za wzrost w liczbie zgłoszeń odpowiedzialna była większa dostępność nowych substancji psychoaktywnych i ograniczona dostępność tradycyjnych narkotyków. Pracownicy niektórych placówek upatrują przyczyny wzrostu w swoim miejscu pracy w ograniczeniu przyjęć w innych placówkach. Zdaniem badanych także izolacja mogła przyczynić się do wzrostu liczby leczonych, ponieważ była czasem, kiedy użytkownicy mogli przeanalizować swój wzór używania. Również brak kontaktów społecznych wywoływał chęć spotkań z innymi ludźmi. Wprowadzenie ograniczeń w przemieszczaniu się na początku pandemii COVID-19 spowodowało ograniczenie w działaniu noclegowni i schronisk, przez co osoby bezdomne nie miały gdzie się podziąć i zgłaszały się do placówek leczenia uzależnień. Wśród przyczyn spadku poszukujących pomocy, respondenci dostrzegają lęk przed pandemią i niechęć do korzystania z teleporad. Pacjenci woleli nie podejmować leczenia, niż uczestniczyć w sesjach zdalnych. Nie mieli również wiedzy, czy placówki działają czy też zostały zamknięte. Pojawianie się ognisk wirusa w placówce powodowało ograniczenie w przyjęciach co przekładało się na spadek w liczbie pacjentów. W przypadku zmian wśród klientów programów redukcji szkód, pracownicy odnotowują w nich więcej osób wysoko funkcjonujących oraz młodych osób, poniżej 18. roku życia. Również dostrzeżono więcej użytkowników konopi wśród klientów, jak też tych, u których pandemia przyczyniła się do pogorszenia sytuacji mieszkaniowej, finansowej, społecznej lub zdrowotnej. Natomiast zaobserwowano mniej użytkowników opioidów i stymulantów zażywanych dożylnie oraz osób bezdomnych. Spadła także liczba klientów poszukujących porady terapeutycznej bądź psychoterapii oraz klientów pierwszorazowych.

Wśród przyczyn odpowiedzialnych za wzrost zgłaszalności do programów redukcji szkód respondenci upatrywali lęk przed pandemią, brak kontaktu z ludźmi, co powodowało częstsze używanie substancji. Klienci programów nie mogli odnaleźć się w nowych realiach, w których obowiązują restrykcyjne zasady sanitarne. Wprowadzenie lockdownu spowodowało zamknięcie wielu miejsc świadczenia pomocy dla użytkowników narkotyków bądź osób w trudnej

sytuacji życiowej, np. wydających środki opatrunkowe, miejsc noclegowych. Pogorszyła się również sytuacja zdrowotna klientów z uwagi na ograniczenie dostępu do służby zdrowia, co również przyczyniło się do wzrostu ich liczby w programach redukcji szkód. Z kolei dla użytkowników, którzy zrezygnowali z korzystania z usług programów, powodem była obawa przed zakażeniem wirusem, ograniczenia w przemieszczaniu się, większa aktywność policji w miejscach koncentracji użytkowników.

Podsumowanie

Pandemia COVID-19 wywarła wpływ na podejmowanie leczenia przez osoby uzależnione. Świadczą o tym dane Instytutu Psychiatrii i Neurologii o przyjęciach osób uzależnionych od narkotyków do placówek sektora psychiatrycznego, dane Narodowego Funduszu Zdrowia dotyczące pacjentów placówek sektora leczenia uzależnień oraz wypowiedzi respondentów będących przedstawicielami 200 placówek, które zostały wylosowane do udziału w badaniu. Porównując lata 2019 i 2020, dane z IPiN i NFZ pokazują obniżenie odsetka pacjentów korzystających z placówek psychiatrycznych i placówek leczenia uzależnień o około 10%. Od 2015 roku obniża się również odsetek pacjentów uzależnionych w placówkach leczenia uzależnienia od narkotyków na rzecz pozostałych placówek sektora psychiatrycznego. Podobny trend zaobserwować można wśród pacjentów przyjętych pierwszy raz do placówek. Różnica w liczbie pacjentów w latach 2019–2020 wynosi około 20%.

Analiza liczby przyjęć w poszczególnych miesiącach 2020 roku pokazuje, że pandemia COVID-19 miała wpływ na ograniczenie przyjęć przez cały rok. Wyraźne obniżenie liczby pacjentów w 2020 roku widać w kwietniu i w maju. W późniejszym czasie można obserwować powrót do poziomu z 2019 roku. Podobnie jest wśród pacjentów „pierwszorazowych”, gdzie w marcu i kwietniu odnotowano spadek o ponad połowę. Może się to wiązać z wprowadzeniem telekonsultacji jako akceptowalnej przez NFZ formy prowadzenia terapii. Pojawiające się wytyczne sanitarne i regulacje w przyjęciach pacjentów również mogły wpłynąć na pobudzenie przyjęć.

Analiza liczby pacjentów w poszczególnych typach placówek pokazuje spadek liczby osób przyjętych do oddziałów dziennych i hosteli oraz placówek stacjonarnych i niewielki wzrost w ambulatoriach. Podobne trendy można zaobserwować wśród pacjentów pierwszy raz przyjmowanych do leczenia.

Dane z badania ilościowego pokazały, że pracownicy połowy placówek biorących udział w badaniu nie dostrzegli zmian w liczbie pacjentów. Największy spadek w liczbie zgłoszeń odnotowano w programach redukcji szkód i placówkach stacjonarnych. Taką tendencję zauważono w połowie programów i placówek biorących udział w badaniu. Z kolei największy wzrost w liczbie zgłoszeń odnotowano w placówkach stacjonarnych dla osób niepełnoletnich.

Wśród grup, w których odnotowano wzrost zgłaszalności do placówek zajmujących się leczeniem uzależnienia od narkotyków, zidentyfikować można osoby poniżej 18. roku życia i w wieku powyżej 30 lat, użytkowników marihuany, metamfetaminy, benzodiazepin, opiatów (w tym kompotu) i nowych substancji psychoaktywnych. Pracownicy placówek obserwują również więcej pacjentów ze współwystępującymi zaburzeniami wynikającymi z używania substancji psychoaktywnych i alkoholu bądź z zaburzeniami hazardowymi. Pandemia przyczyniła się również do zwiększenia się liczby członków rodzin oraz osób doświadczających przemocy pojawiających się w placówkach. W przypadku zmian wśród klientów programów redukcji szkód to ich pracownicy odnotowują więcej osób wysoko funkcjonujących oraz młodych osób, poniżej 18. roku życia. Odnotowano również więcej użytkowników konopi wśród klientów, jak też tych, u których pandemia przyczyniła się do pogorszenia sytuacji mieszkaniowej, finansowej, społecznej lub zdrowotnej.

Badania współfinansowane ze środków Funduszu Rozwiązywania Problemów Hazardowych, będących w dyspozycji Ministra Zdrowia w ramach konkursu przeprowadzonego przez Krajowe Centrum Przeciwdziałania Uzależnieniom.

Bibliografia

- Abramson A. (2021), „Substance use during the pandemic 2021”, American Psychological Association, 52 (2); <https://www.apa.org/monitor/2021/03/substance-use-pandemic>
- Chacon N.C., Walia N., Allen A., Sciancalepore A., Tiong J., Quick R., Mada S., Diaz M. A. & Rodriguez I. (2021), „Substance use during COVID-19 pandemic: impact on the underserved communities”, Discoveries (Craiova, Romania), 9 (4), e141; <https://doi.org/10.15190/d.2021.20>
- EMCDDA update on the implications of COVID-19 for people who use drugs and drug service providers (2020); https://www.emcdda.europa.eu/publications/topic-overviews/catalogue/covid-19-and-people-who-use-drugs_en
- Nirmitha P., Rabah K., Cynthia C., Rachel G. (2021), „The Implications of COVID-19 for Mental Health and Substance Use”; <https://www.kff.org/coronavirus-covid-19/issue-brief/the-implications-of-covid-19-for-mental-health-and-substance-use/> KFF.